

УДК 37.014.53(497.11)

DOI:<https://doi.org/10.22182/sp.12020.2>

Оригинални научни рад

Адријана Гроздановић

Клуб за пружање едукативних садржаја деци и омладини са сметњама у развоју-Бела Паланка

ОБРАЗОВАЊЕ КАО ФАКТОР СОЦИЈАЛНОГ УКЉУЧИВАЊА -РИЗИЦИ ПРЕВРЕМЕНОГ НАПУШТАЊА ШКОЛСКОГ СИСТЕМА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ БЕЛА ПАЛАНКА

Сажетак

Предмет истраживања представља осипање ученика у основној и средњој школи и рано напуштање школовања, који најчешће доводе до социјалног искључивања. У раду се разматра допринос породичних прилика наведеноме - образовања родитеља, материјалног статуса породице, односа и веза међу члановима, као и средине - школског окружења и односа у разреду. Такође, у раду су представљене и тешкоће (препреке) са којима се деца из сиромашних домаћинстава срећу у образовном систему. Општи циљ овог истраживања је анализа фактора који доводе до осипања деце на нивоу основне и средње школе. Као специфични циљеви могу се издвојити: повезаност породичне средине и школског постигнућа; социјално-економски статус породице; образовни ниво родитеља, запосленост родитеља, стамбени услови; структура породице - брачни статус родитеља, број деце у породици, број чланова породице; понашања родитеља према деци; породична васпитна пракса, подстицање и помоћ деци у учењу, праћење дечијег рада и увид у понашање деце у слободном времену, примена васпитних мера, ставови родитеља према образовању,

сарадња са школом, укљученост родитеља у школске активности и израду домаћих задатака; однос међу члановима у породици кроз породичну климу; фактори ризика за ненастављање школовања; испитати да ли су школе довољно инклузивне и да ли стварају атмосферу прихватања међу ученицима, те како то последично доводи до напуштања школе посебно оних који су због других разлога (нпр. сиромаштво) већ у ризику од ненастављања школовања. Сиромаштво, односно социјална и економска депривација главни је узрок напуштања школе због чега је важно указати како оно доводи до ненастављања школовања. Социјално и економски депривирана деца расту у срединама које су веома сиромашне и на тај начин им је смањена могућност интелектуалног стимулисања (нпр. мања могућност за употребу књига и рачунара). Такође, сиромаштво често одвраћа децу од школе, тако што се рано укључују у процес рада; повезаност друштвено-економских фактора и школског постигнућа; место становања (село-град), животни стандард породице, постојање културних институција у средини.

Кључне речи: социјално искључивање, породица, сиромаштво, напуштање школе, образовни систем, запосленост родитеља.

1. УВОД

Недоступност образовања представља један од кључних фактора социјалног искључивања. Појединцима којима, из различитих разлога, образовање није доступно, ограничена је и могућност задовољавања многих потреба, а самим тим и могућност остваривања одређених људских права. Због тога се у „Белој књизи о образовању и обуци у Европској унији“ („*White Paper on Education and Training*“), спречавање и смањивање социјалне искључености помоћу образовања, наводи као један од четири образовна циља (оспособљавање за трајну запошљивост, оспособљавање за активно грађанство, повећање социјалне кохезије и смањење социјалне искључености) (Колин 2008, 87–96). Похађање образовних институција посебно је важно за децу из сиромашних породица, јер она имају већу вероватноћу осипања или раног

напуштања образовног система. Тиме се смањују њихове шансе за запошљавање и појачава опасност од остајања у сиромаштву. Међу сиромашним становништвом је највише домаћинстава у којима су одрасли чланови без образовања и управо из тих домаћинстава деца ређе похађају предшколске институције и чешће одустају од школовања, нарочито након стицања основног образовања.¹ Постоји велики раскорак између деце која долазе из културно и материјално богатих породица у односу на децу из сиромашних породица. У првом случају, деца имају прилику и подршку да стичу нова знања и одаберу да ли ће похађати приватне часове музике, балета, страних језика, спорта и др. Све то доводи до тога да ће деца богатих знати више, само због тога што ће користити интернет, говорити стране језике или се служити стручном литературом и на тај начин бити у великој предности у односу на децу сиромашних (Џуверовић 1987, 121–157).

2. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА – ПРИКАЗ И АНАЛИЗА

Узорак истраживања за потребе овог рада чине ученици IV и V разреда основне школе „Љупче Шпанац“ у Белој Паланци (IV разред – 52 ученика, V разред - 75 ученика), ученици IV и V разреда основне школе „Јован Аранђеловић“ у Црвеној Реци (IV разред - 10 ученика и V разред 7 ученика) која обухвата и децу из насеља Долац (IV разред - 3 ученика, и V разред - 3 ученика), ученици I разреда средње школе „Никита Ремизијански“ такође у Белој Паланци, коју чине: смер женски фризер (20 ученика), IT смер (20) и гимназија-општи смер (10). Истраживање је реализовано техником анкетирања, анкетним упитником за ученике (у штампаној форми). Уводни део упитника садржи упутство, податке о полу и општем успеху који су деца постигла на крају завршеног разреда. Упитник садржи 22 питања затвореног типа, која су подељена у три поглавља (прво - подаци о ученику, друго - подаци о породици и треће - планови за даље школовање).

1 Републички завод за социјалну заштиту, Праћење друштвене искључености у Србији, Internet <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/iskljucenost/Selekcija%20i%20karakteristike%20ciljnih%20grupa....pdf>

2.1. Основне карактеристике испитаника

Укупан број испитаника је 200. Од тога, њих 90 (45%) је мушког пола, а 110 (55%) женског. Када је реч о успеху на крају школске године, 4 (2%) ученика је понављало разред, 6 (3%) ученика је довољно, 35 (17,5%) је довољно, 65 (32,5%) ученика врло добро и 90 (45%) ученика одлично.

ТАБЕЛА 1. – Основне карактеристике испитаника

Укупни број испитаника (f/%)	200 (100%)	
• Пол (f/%)	1. Мушки	90 (45%)
	2. Женски	110 (55%)
• Успех на крају школске године (f/%)	1. Понављање	4 (2%)
	2. Довољан	6 (3%)
	3. Дobar	35 (17,5%)
	4. Врло добар	65 (32,5%)
	5. Одличан	90 (45%)

2.2. Подаци о ученицима

Старосна структура испитаника показује да је 4% рођено 2002. године, 25% 2003. године, 3,5% 2004. године, 2,5% 2006. године, 28% 2007. године, 26% 2008. године, док 6% рођено у 2009. години. Највећи број испитаника рођен је 2008, 2007. и 2003. године.

Највећи проценат испитаника, њих 82,5 % похађало је припремни предшколски програм у трајању од годину дана или краће, док је 37% похађало припремни предшколски програм дуже од годину дана. Чак један петина испитаника, њих 41, није похађало програм уопште. Скоро половина испитаника кренула је у школу са шест, односно седам година. Тако је 49,5% њих кренуло у школу са седам, а исто толико са шест

година. Најмањи број деце 12, што представља 6% испитника, кренуло је у школу са 8 година. Подаци о понављању разреда, показују да од укупног броја испитаних ученика, чак 96% није понављало разред. Само 1% од укупног узорка је понављало четврти разред једном. Нешто више - 1,5% је понављало пети разред по један пут, док 0,5% од укупног узорка понављао први разред средње школе, те седми и осми разред основне школе. Здравствене и развојне тешкоће су присутне у испитиваном узорку, а код једног ученика присутне су вишеструке сметње. Највећи број ученика има оштећење вида - 14,5%. Оштећење слуха присутно је код 3,5% ученика, гласовно-говорни поремећаји код 3% ученика, док телесни инвалидитет има 1% ученика. Когнитивне тешкоће су присутне код петоро ученика - 2,5%, док поремећаје у понашању има један ученик. Епилепсија је присутна код 1,5% ученика, а астма код 2% ученика.

ТАБЕЛА 2. – Подаци о ученицима

• Година рођења (f/%)	1. 2002.	8 (4%)
	2. 2003.	50 (25%)
	3. 2004.	7 (3,5%)
	4. 2006.	5 (2,5%)
	5. 2007.	56 (28%)
	6. 2008.	62 (26%)
	7. 2009.	12 (6%)
• Припремни школски програм (f/%)	6. не	41 (20,5%)
	7. да, годину дана или мање	85 (42,5%)
	8. да, више од годину дана	74 (37%)
• Године уписа у школу (f/%)	1. шест	89 (44,5%)
	2. седам	99 (49,5%)
	3. осам	12 (6%)
• Понављање разреда (f/%)	1. да	192 (96%)
	2. не	8 (4%)

• Који разред (f%)	1. Четврти разред једанпут	2 (1%)
	2. Пети разред једанпут	3 (1,5%)
	3. Седми разред једанпут	1 (0,5%)
	4. Осми разред једанпут	1 (0,5%)
	5. Први разред средње једанпут	1 (0,5%)
	6. Није понављало	192 (96%)
• Здравствене или развојне тешкоће (f%)	1. Оштећење вида - слабовидост	29 (14,5%)
	2. Оштећење слуха	7 (3,5%)
	3. Гласовно-говорне поремећаје	6 (3%)
	4. Телесни инвалидитет	2 (1%)
	5. Когнитивне тешкоће	5 (2,5%)
	6. Поремећаје у понашању	1 (0,5%)
	7. Епилепсија	3 (1,5%)
	8. Вишеструке сметње	1 (0,5%)
	9. Астма	4 (2%)

2.3. Подаци о породици

Испитано је са ким живе ученици. Највише је ученика, њих 39,5% који живе са родитељима и братом/сестром. Нешто мање од 20% ученика живи само са родитељима, док са родитељима, братом/сестром и бабом/дедом живи 31%. Само са једним родитељем живи мали број ученика – са мајком 5% ученика, а само са оцем живи тек двоје ученика. У истом домаћинству само са бабом/дедом живи 1,5% испитаних. Исти је број испитаних ученика који живе са оцем, братом/сестром и бабом/дедом и оних који живе са мајком и братом (1%). Више од 60% испитаних ученика живи у граду, у приградском насељу 17,5% ученика, а у селу петина испитаних ученика (њих 40). У сопственој кући живи скоро 90% испитаних ученика, а у изнајмљеном објекту 12% ученика. Ниједан од ученика који је учествовао у истраживању не живи у згради за социјално становање.

ТАБЕЛА 3. - Подаци о породици, месту и објекат становања

• Са ким живе (f/%)	1. Са родитељима	39 (19,5%)
	2. Са родитељима и братом/сестром	79 (39,5%)
	3. Са родитељима, братом/ сестром и бабом/дедом	(31%)
	4. Са мајком	10 (5%)
	5. Са оцем	2 (1%)
	6. Са бабом/дедом	3 (1,5%)
	7. Са мајком и братом/сестром	2 (1%)
	8. Са мајком и бабом/дедом	1 (0,5%)
	9. Са оцем, братом/сестром и бабом/дедом	2 (1%)
• Место становања (f/%)	1. Град	125 (62,5%)
	2. Приградско насеље	35 (17,5%)
	3. Село	40 (20%)
• Објекат становања (f/%)	1. Сопствена кућа	176 (88%)
	2. Изнајмљени објекат	24 (12%)
	3. Зграда за социјално становање	0

Што се тиче занимања мајке, као најчешћи одговор испитивани ученици су наводили да је она домаћица /без занимања (више од 30%). Затим следе мајке чије је занимање трговац 18%, док 7,5% ученика има мајке чије је занимање текстилна радница. Испитивана је стручна спрема мајки испитаника. Добијени подаци показују да мање од четири разреда основне имају 1,5%, а завршена четири разреда основне 5,5% мајки. Основну школу су завршиле 16,5% мајки. Завршену средњу стручну школу има више од 40% мајки испитаних ученика. Гимназију као завршену стручну спрему имају 21% мајки, само 1% мајки су завршиле вишу школу, а факултет 9% мајки испитаних ученика. Када је реч о тренутном запослењу мајке, највећи проценат скоро 50% мајки испитаних ученика ради са пуним радним временом.

Са непуним радним временом раде 3% мајки, тренутно су у потрази за послом нешто више од 20%, док се нечим другим баве 26% мајки. Једном ученику је мајка преминула.

ТАБЕЛА 4. - Занимање, стручна спрема и тренутно запослење мајке

• Занимање мајке (f/%)	1. домаћица/без занимања	65 (32,5%)
	2. трговац	36 (18%)
	3. радница у производњи обуће	6 (3%)
	4. медицинска сестра	16 (8%)
	5. текстилна радница	15 (7,5%)
	6. геренто домаћица	2 (1%)
	7. месар	1 (0,5%)
	8. чистачица	5 (2,5%)
	9. фризерка	9 (4,5%)
	10. радница у општини	1 (0,5%)
	11. кондуктер	1 (0,5%)
	12. књиговођа	4 (2%)
	13. правник	5 (2,5%)
	14. библиотекарка	1 (0,5%)
	15. инжењер пољопривреде	1 (0,5%)
	16. шеф рачуноводства	1 (0,5%)
	17. полицајац	2 (1%)
	18. саобраћајни инжењер	1 (0,5%)
	19. млекар	1 (0,5%)
	20. васпитачица/наставница	5 (2,5%)
	21. куварица	4 (2%)
	22. администратор/секретарица	3 (1,5%)
	23. глумица	1 (0,5%)
	24. комерцијалиста	1 (0,5%)
	25. кулинарски техничар/посластичар	2 (1%)
	26. отправник возова	1 (0,5%)
	27. прехранбени техничар	3 (1,5%)
	28. конобарица	2 (1%)
	29. пољопривредни техничар	2 (1%)
	30. пољопривредник	2 (1%)
	31. гумарски техничар	1 (0,5%)

<ul style="list-style-type: none"> • Стручна спрема мајке (f%) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. мање од 4 разредна основне 2. 4 разреда основне 3. основна школа 4. средња стручна школа 5. гимназија 6. виша школа 7. факултет 	<p>3 (1,5%) 11 (5,5%) 33 (16,5%) 91 (45,5%) 42 (21%) 2 (1%) 18 (9%)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Тренутно запослење мајке (f%) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ради са пуним радним временом 2. ради са непуним радним временом 3. не ради, али тражи посао 4. бави се нечим другим (нпр. ради од куће) 5. преминула 	<p>99 (49,5%) 6 (3%) 42 (21%) 52 (26%) 1 (0,5%)</p>

Занимања очева су разноврсна, попут занимања мајки. Највише ученика 16,5% има очеве који су по занимању физички радници, 11% очева су по занимању возачи, док је 6% очева без занимања. Стручна спрема очева испитиваних ученика, показује да је мање од четири разредна основне школе завршио само један отац. Четири разредна завршило је 4,5% очева, док је основну школу завршила петина очева испитаних ученика (њих 40). Највише очева испитаних ученика имају завршену средњу стручну школу - више од 50% очева. Завршену гимназију 17,5% очева, док је ситуација са виском школом иста је као и код мајки испитаних ученика (1%). Факултет су завршили 5,5% очева. На питање о тренутном запослењу очева, ученици су одговорили да скоро 60% ради са пуним радним временом, са непуним 16% . У потрази за послом је и оних који се баве нечим другим је исти проценат (16,5%). Очеви шесторо ученика (3%) су преминули.

ТАБЕЛА 5. - Занимање, стручна спрема и тренутно запослење оца

• Занимање оца (f/%)	1. физички радник	33(16,%)
	2. возач	22 (11%)
	3. кувар	8 (4%)
	4. радник на коридору	4 (2%)
	5. кондуктер	4 (2%)
	6. пољопривредник	8 (4%)
	7. полицајац	8 (4%)
	8. ветеринарски техничар	2 (1%)
	9. без занимања	12 (6%)
	10. месар	5 (2,5%)
	11. радник у позоришту	2 (1%)
	12. обућар	5 (2,5%)
	13. предузетник/директор	6 (3%)
	14. радник у банци	1 (0,5%)
	15. конобар	1 (0,5%)
	16. радник фирме за дезинсекцију	1 (0,5%)
	17. чистач	5 (2,5%)
	18. радник у пошти/поштар	2 (1%)
	19. наставник	3 (1,5%)
	20. отправник возова/машиновођа	5 (2,5%)
	21. млекар	3 (1,5%)
	22. војно лице	6 (3%)
	23. трговац	8 (4%)
	24. чувар/домар	7 (3,5%)
	25. бравар	3 (1,5%)
	26. молер/зидар	5 (2,5%)
	27. електротехничар/варилац	1 (0,5%)
	28. тапетар/декоратер	4 (2%)
	29. руковаоц грађ. машина	2 (1%)
	30. ковач	1 (0,5%)
	31. аутомеханичар	7 (3,5%)
	32. фармацеутски/медицински техничар	2 (1%)
	33. шумарски техничар	2 (1%)
	34. економски техничар	3 (1,5%)
	35. ветеринар	1 (0,5%)
	36. столар	2 (1%)
	37. машински техничар	1 (0,5%)
	38. инспектор	2 (1%)
	39. учитељ	2 (1%)

<ul style="list-style-type: none"> • Стручна спрема оца (f/%) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. мање од 4 разредна основне 2. 4 разреда основне 3. основна школа 4. средња стручна школа 5. гимназија 6. виша школа 7. факултет 	<p>1 (0,5%) 9 (4,5%) 40 (20%) 103 (51,5%) 35 (17,5%) 2 (1%) 11 (5,5%)</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Тренутно запослење оца (f/%) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ради са пуним радним временом 2. ради са непуним радним временом 3. не ради, али тражи посао 4. бави се нечим другим (нпр. ради од куће) 5. преминуо 	<p>116 (58%) 12 (6%) 33 (16,5%) 33 (16,5%) 6 (3%)</p>

Већи број ученика ради домаће задатке уз подршку мајке 38,5% у односу на очеве 12,5%. 6,5% ученика има подршку брата или сестре. Највећи број испитаних ученика самостално ради домаће задатке, више од 40% ученика.

Родитељске састанке испитаних ученика најчешће посећује мајка 74,5%. Код 21% долази отац ученика, а бака и дека код 2% ученика. Код петоро испитаних ученика нико не долази на родитељске састанке. Код куће, више од 80% испитаних ученика говори српски језик, док остали говоре ромским језиком. Исти број испитаних ученика поседује своју собу и свој радни сто 75%. Више од 70% поседује своје место за учење. Њих 66,5% има свој компјутер, затим нешто више, 68,5% приступ интернету. Књиге за учење код куће, поседује више од 70% испитаних ученика, што је исти проценат и за коришћење кабловске телевизије.

ТАБЕЛА 6. – Подаци о помоћи у изради домаћих задатака, посећивању родитељских састанака, језику којим се говори код куће и о поседовању сопствене собе, радног стола, места за учење, компјутера, приступа интернету, књига и кабловске ТВ

• Помоћ у изради домаћих задатака (f/%)	1. мајка 2. отац 3. брат/сестра 4. нико/самостално ради	77 (38,5%) 25 (12,5%) 13 (6,5%) 85 (42,5%)
• Родитељске састанке посећује (f/%)	1. Мајка 2. Отац 3. Баба/деда 4. Нико не долази	149 (74,5%) 42 (21%) 4 (2%) 5 (2,5%)
• Језик којим се говори код куће (f/%)	1. Српски 2. Ромски 3. Албански	170 (85%) 30 (15%) 0
• Ученик поседује (f/%)	1. Своју собу 2. Радни сто 3. Место за учење 4. Компјутер 5. Интернет 6. Књиге 7. Кабловску ТВ	156 (78%) 150 (75%) 146 (73%) 133 (66,5%) 137 (68,5%) 142 (71%) 143 (71,5%)

2.4. Планови о даљем школовању

Како би се добиле информације о плановима ученика о даљем школовању осмишљено је неколико питања. На питање да ли су правили прекиде школовања у трајању од најмање два месеца током прве четири године школовања, више од 90% ученика је одговорило да није никада. Њих 7,5% је правило

прекид једном, док је нешто више од 1% ученика прекид правило два или више пута. Када је реч о вишим разредима у основној школи (од петог до осмог), више од 90% ученика је одговорило да никада није правило прекиде, 6,5% ученика је одговорило да је правило један прекид у школовању, док је само двоје (1%) ученика правило два или више прекида у школовању у трајању од најмање два месеца. Више од 90% ученика током прва четири разреда није променило школу. Њих 7% је променило једном, док је један ученик променио најмање два пута. Током виших разреда, чак 97,5% ученика није никада променило школу. Тек 2% ученика је променило једном школу, док је један ученик променио школу најмање два пута. Планови испитаних ученика о даљем школовању углавном су позитивни. Од оних који су испитивани, нешто више од 1% одговорило је да не планира да настави школовање, док је основну школу као очекивани ниво школовања навело 5,5% ученика. Средња стручна школа је очекивани ниво школовања за 17% ученика, а гимназија за 18% ученика. Вишу школу планира да заврши петина испитаних ученика. Највећи број ученика очекује да заврши факултет или докторат скоро 50% ученика. Додатну и допунску наставу у школи, испитивани ученици похађају скоро уједначеним интензитетом (додатна настава 46%, допунска настава 45,5%) а приватне часове похађа доста мањи број ученика 15,5%.

ТАБЕЛА 7. -Планови о даљем школовању

• Прекид школовања у првих четири разреда ОШ у трајању од најмање два месеца без прекида (f/%)	<ol style="list-style-type: none"> 1. не, никада 2. да, једанпут 3. да, два или више пута 	<p>182 (91%)</p> <p>15 (7,5%)</p> <p>3 (1,5%)</p>
• Прекид школовања у више разреде ОШ у трајању од најмање два месеца без прекида (f/%)	<ol style="list-style-type: none"> 1. не, никада 2. да, једанпут 3. да, два или више пута 	<p>185 (92,5%)</p> <p>13 (6,5%)</p> <p>2 (1%)</p>
• Мењање школе током првих четири разреда ОШ (f/%)	<ol style="list-style-type: none"> 1. не, никада 2. да, једанпут 3. да, два или више пута 	<p>185 (92,5%)</p> <p>14 (7%)</p> <p>1 (0,5%)</p>
• Мењање школе током виших разреда ОШ (f/%)	<ol style="list-style-type: none"> 1. не, никада 2. да, једанпут 3. да, два или више пута 	<p>195 (97,5)</p> <p>4 (2%)</p> <p>1 (0,5%)</p>
• Очекивани ниво школовања (f/%)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ОШ 2. средња стручна школа 3. гимназија 4. виша школа 5. факултет 6. нећу наставити школовање 	<p>11 (5,5%)</p> <p>34 (17%)</p> <p>16 (8%)</p> <p>42 (21%)</p> <p>94 (47%)</p> <p>3 (1,5%)</p>
• Похађао је ученик (f/%)	<ol style="list-style-type: none"> 1. додатну наставу из неког предмета 2. допунску наставу из неког предмета 3. приватне часове из неког предмета 	<p>92 (46%)</p> <p>91 (45,5%)</p> <p>31 (15,5%)</p>

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА-ДИСКУСИЈА

3.1. Повезаност школског постигнућа са варијаблама породичне средине

Постоји статистички значајна повезаност између школског постигнућа и образовог нивоа родитеља, запослености родитеља, стамбених услова, брачног статуса родитеља, сарадње са школом – посете родитеља родитељским састанцима. Такође, нађена је и повезаност школског постигнућа са брачним статусом родитеља. Ученици који живе са оба родитеља постижу виши академски успех од ученика који не живе са оба родитеља. Резултати су показали и да су ученици чији родитељи посећују родитељске састанке успешнији у школи. Ово говори у прилог томе да уколико ученик живи у подстицајној и здравој средини, где је породица функционална и где су родитељи свесни важности образовања свог детета, а стамбени услови примерени, показиваће боље резултате у школском постигнућу. Када је реч о образовном нивоу родитеља, школско постигнуће је више код оних ученика чији су родитељи вишег образовног нивоа. Што је већа ангажованост родитеља више је школско постигнуће ученика. Можемо приметити да је повезаност школског постигнућа већа са образовним нивоом мајке и њеном запослености, у односу на образовни ниво и запосленост оца. Када је реч о стамбеним условима, резултати показују да постижу виши успех ученици који живе у сопственој кући у односу на ученике који живе у изнајмљеном објекту.

ТАБЕЛА 8.- Однос школског постигнућа са образовним нивоом родитеља, запослености родитеља, стамбеним условима, структуром породице – брачним статусом родитеља, сарадњом са школом, укљученошћу родитеља у израду домаћих задатака.

ШКОЛСКО ПОСТИГНУЋЕ		
• ОБРАЗОВНИ НИВО МАЈКЕ	г	0,44
	Р	0,00**
	Н	200
• ОБРАЗОВНИ НИВО ОЦА	г	0,29
	Р	0,00**
	Н	200
• ЗАПОСЛЕНОСТ МАЈКЕ	г	0,33
	Р	0,00**
	Н	199
• ЗАПОСЛЕНОСТ ОЦА	г	0,24
	Р	0,00**
	Н	194
• СТАМБЕНИ УСЛОВИ	г	-0,22
	Р	0,00**
	Н	200
• БРАЧНИ СТАТУС РОДИТЕЉА	г	0,19
	Р	0,01*
	Н	200
• САРАДЊА СА ШКОЛОМ (Одлазак на родитељски састанак)	г	0,31
	Р	0,00**
	Н	200
• УКЉУЧЕНОСТ РОДИТЕЉА У ИЗРАДУ ДОМАЋИХ ЗАДАТАКА	г	0,02
	Р	0,75
	Н	200

г-коэффициент корелације, р-статистичка значајност, N-број испитаника
 ** - статистички значајно на нивоу 0,00; * - статистички значајно на нивоу 0,05

3.2. Повезаност школског постигнућа и планова у вези школовања са поседовањем сопствене собе, радног стола, места за учење, компјутера, приступа интернету, књига и кабловске телевизије

Постоји статистички значајна повезаност школског постигнућа са поседовањем сопствене собе, радног стола,

места за учење, компјутера, приступа интернету, књига и кабловске ТВ. Ученици који поседују наведено имају боље школско постигнуће. Сама чињеница да дете поседује све побројано говори о томе колико је важно да у савременом добу свако дете има право на нормалне услове за живот и учење. Стимулативна средина и обезбеђивање адекватних дидактичких средстава за учење код куће обезбедиће детету бољи успех и више мотивације за даље напредовање и учење. Иако нису сви родитељи у могућности да својој деци омогуће сва средства модерне технологије, свакако је пожељно оно основно што је детету неопходно за бољи успех.

ТАБЕЛА 9. - Однос школског постигнућа са поседовањем сопствене собе, радног стола, места за учење, компјутера, приступа интернету, књига и кабловске ТВ

ШКОЛСКО ПОСТИГНУЋЕ		
• ПОСЕДОВАЊЕ СОПСТВЕНЕ СОБЕ	r	0,24
	P	0,00**
	N	200
• ПОСЕДОВАЊЕ РАДНОГ СТОЛА	r	0,28
	P	0,00**
	N	200
• ПОСЕДОВАЊЕ МЕСТА ЗА УЧЕЊЕ	r	0,35
	P	0,00**
	N	200
• ПОСЕДОВАЊЕ КОМПЈУТЕРА	r	0,32
	P	0,00**
	N	200
• ПОСЕДОВАЊЕ ИНТЕРНЕТА	r	0,38
	P	0,00**
	N	200
• ПОСЕДОВАЊЕ КЊИГА	r	0,46
	P	0,00**
	N	200
• ПОСЕДОВАЊЕ КАБЛОВСКЕ	r	0,21
	P	0,00**
	N	200

r-коэффициент корелације, **p**-статистичка значајност, **N**-број испитаника
 ** - статистички значајно на нивоу 0,00; * - статистички значајно на нивоу 0,05

Када је реч о плановима за даље школовање, утврђена је статистички значајна корелација између очекиваног нивоа школовања и поседовања сопствене собе, радног стола, места за учење, компјутера, приступа интернету, књига и кабловске ТВ. Ученици који поседују поменуто имају виша очекивања него они који немају сопствену собу и остало, што и јесте очекивано јер доступност већег броја средстава комуникације и информисања (интернет, кабловска телевизија...) пружиће детету бољу слику и увид у ствари које су везане како за тренутно школовање, тако и за школовање у будућности. Поред тога, нађена је и корелација посеђивања додатне наставе и поседовања места за учење, компјутера, приступа интернету и књига. Ученици који имају место за учење, компјутер, приступ интернету и књигама иду на допунску наставу. Иако је додатна настава бесплатна и изводи се у самој школи постоје ученици који немају афинитета ка томе. Сваки вид додатне стимулације и подршке детету су битни за даље школовање, о чему родитељи морају бити добро информисани како би усмерили активности своје деце.

Утврђена је и повезаност поседовања сопствене собе и кабловске ТВ са мењањем школе у прве четири године школовања, као и повезаност између поседовања радног стола и мењања школе у периоду од петог до осмог разреда.

ТАБЕЛА 10.- Однос планова у вези школовања са поседовањем сопствене собе, радног стола, места за учење, компјутера, приступа интернету, књига и кабловске ТВ

		Сопствена соба	Радни сто	Место за учење	Компјутер	Интернет	Књиге	Кабловска ТВ
• Прекид школовања у првих четири разреда ОШ	r	0,02	-0,02	-0,01	0,03	-0,04	-0,03	-0,00
	P	0,77	0,73	0,88	0,66	0,55	0,69	0,99
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Прекид школовања у више разреда ОШ	r	0,03	-0,03	-0,01	0,06	-0,02	-0,07	-0,04
	P	0,69	0,70	0,84	0,42	0,75	0,30	0,57
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Мењање школе 1-4 разред ОШ	r	-0,15	-0,08	-0,07	0,05	-0,11	-0,09	-0,17
	P	0,04*	0,26	0,36	0,48	0,12	0,21	0,02*
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Мењање школе 5-8 разред ОШ	r	-0,04	-0,15	0,09	-0,00	-0,01	0,10	-0,02
	P	0,56	0,04*	0,19	0,99	0,93	0,17	0,82
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Очекивани ниво школовања	r	0,27	0,28	0,26	0,16	0,20	0,20	0,17
	P	0,00**	0,00**	0,00**	0,02*	0,00**	0,00**	0,02*
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Додатна настава	r	0,10	0,14	0,18	0,21	0,22	0,26	0,05
	P	0,15	0,05	0,01*	0,00**	0,00**	0,00**	0,49
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Допунска настава	r	-0,05	-0,03	0,01	0,05	-0,03	0,01	0,09
	P	0,50	0,68	0,86	0,46	0,69	0,90	0,22
	N	200	200	200	200	200	200	200
• Приватни часови	r	0,09	0,02	0,04	-0,14	-0,04	0,00	0,06
	P	0,19	0,74	0,55	0,06	0,61	1,00	0,43
	N	200	200	200	200	200	200	200

3.3. Повезаност школског постигнућа и места становања

Не постоји статистички значајна повезаност између школског постигнућа и места становања ученика. Иако ученици који живе на селу имају мањи приступ културним институцијама (музеј, истраживачки центар, установа културе...), или широком спектру ваннаставних активности, у школском успеху они показују веома добре, понекад чак и боље резултате од ученика који живе у граду. Истраживања последњих година показују да разлика између становника села и града не постоји, јер најчешће учествују у истраживањима становници урбаних села, што указује на то да је њима град близу и све поменуте установе.

ТАБЕЛА 11.- Однос школског постигнућа са местом становања

ШКОЛСКО ПОСТИГНУЋЕ		
Место становања	r	-0,14
	p	0,05
	N	200

r-коэффициент корелације, **p**-статистичка значајност, **N**-број испитаника
 ** - статистички значајно на нивоу 0,00; * - статистички значајно на нивоу 0,05

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Рад је настао као потреба да се представи постојеће стање образовања и социјалне искључености у њему на територији општине Бела Паланка, која је због демографског кретања становништва остала са веома малим бројем становника, а нарочито деце (већи је проценат старије популације). Ова општина је и једна од најсиромашнијих у Србији. Велики удео становништва чине припадници ромске националности. Према попису из 2011. године ова варошица има 8.112 становника, док цела општина (са околним селима) има 12.051 становника. Од тога, 1.200 становника су Роми. Дакле, Роми чине отприлике 25% целе популације.

Емпиријским истраживањем које је спроведено у оквиру рада испитивано је тренутно стање у основним и средњим школама у Белој Паланци по питању социјалне искључености, као и фактори ризика од превременог напуштања образовног система. Што се тиче података о ученицима више ученика је било са одличним и врлодобрим успехом, него оних који су понављали разред. Добијени подаци показују да је више девојчица него дечака који су учествовали у анкетирању. Највећи број испитиваних ученика похађали су припремни предшколски период. Ипак, обухват испитиваних ученика није потпун што говори у прилог томе да још увек није довољан број деце која су обухваћена предшколским припремним програмом. У складу са Законом о образовању и васпитању који се примењује у Републици Србији, највећи број ученика који су учествовали у истраживању, уписали су основну школу са седам година. Подаци показују да 30% ученика који су обухваћени овим истраживањем имају неке врсте здравствених тешкоћа што показује да се у школама у Белој Паланци спроводи инклузивна настава, која је прилагођена сваком ученику у складу са његовим потребама (примена индивидуално образовног плана- ИОП-а). Када је реч о породици, испитивани ученици најчешће живе са родитељима и братом/сестром, у сопственој кући, у граду. Ученици показују исто школско постигнуће без обзира да ли живе у граду или на селу. Испитивани ученици најчешће имају своју собу, радни сто и мирно место за учење, што је повезано са њиховим бољим школским постигнућем. Испитивани ученици који имају место за учење, компјутер, приступ интернету и књигама иду и на допунску наставу. Када је реч о занимању мајке, она је најчешће домаћица, са завршеном средњом стручном школом која ради пуним радним временом. Ситуација је слична и са занимањем оца, који је физички радник, са средњом стручном школом и ради пуним радним временом. Виши степен образовања родитеља (нарочито мајке) иницира боље школско постигнуће ученика. Већи проценат мајки (чак 26%) је незапослен у односу на оца (16%). Помоћ у изради домаћих задатака, код испитиваних ученика, најчешће пружа мајка, која такође и најчешће посећује родитељске састанке. Испитивани ученици показују боље резултате уколико родитељи редовно посећују родитељске састанке. Највише испитаних ученика

код куће говори српским језиком. Када су у питању деца која код куће говоре ромским језиком, добијени подаци показују да више дечака него девојчица похађа основну и средњу школу, што можемо повезати с тим да девојчице раније напуштају образовни систем и скоро увек је више уписаних дечака него девојчица приликом уписа у први разред основне школе.

Није занемарљив број испитиваних ученика који размишљају о напуштању образовног система након завршене основне школе. Али, највећи број испитиваних ученика очекује да ће факултет бити највиши ниво школовања који ће завршити.

С обзиром на то да је истраживање спроведено у једној од најсиромашнијих општина у Србији, стопа незапослености је висока са високим учешћем дуготрајно незапослених и нискоквалификованих родитеља, можемо закључити да је сиромаштво и недостатак средстава за даље школовање деце најчешћи ризик који доприноси превременом напуштању школског система на територији општине Бела Паланка. Фактори који доприносе превременом напуштању школовања, а односе се на породичну средину, јесу низак степен образовања родитеља, непосећивање родитељских састанака као и низак степен стимулације (подршке) и недовољна укљученост родитеља у активности деце.

Када је у питању школа као средина у којој дете проводи велики део свог одрастања, сама управа школе мора настојати да се код ученика формирају позитивна осећања везана за школу. Школе још увек не раде довољно на проналажењу начина да деци која одлазе из нестимулативних и депривираних средина омогуће макар приближно исте шансе као и осталој деци. Фактори који доприносе превременом напуштању школовања углавном се односе на непостојању афирмативних мера за ученике из осетљивих група. Наиме, у средини која у којој је велики број деце из сиромашних породица неопходна је материјална подршка и већа укљученост локалне самоуправе у обезбеђвању основних потреба за несметано школовање.

Друштвено-економски фактори и школско постигнуће налазе се у узрочно последичном односу. Виши животни стандард породице, место становања, постојање културних институција, предшколске установе и средње школе, доприносе

да адекватна подршка и стимулативна средина омогућују лакше и боље функционисање детета у образовном систему. Акцент је на доступности свих ресурса који могу бити употребљени да би се постигао бољи успех детета у школи.

Неопходно је и стално информисање и едукација родитеља у циљу веће укључености деце у образовни систем.

ЛИТЕРАТУРА

Колин Марија, „Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске уније“, *Социологија (2)*, Институт друштвених наука Београд, 2008, стр. 87-96.

Републички завод за социјалну заштиту, Праћење друштвене искључености у Србији, Internet, <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/iskljucenost/Selekcija%20i%20karakteristike%20ciljnih%20grupa....pdf>

Џуверовић Борислав, „Класни аспекти образовања“ У: М. Поповић, М. Богдановић, С. Вујовић (ур). *Друштвене неједнакости*, Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања, Београд, 1987, стр. 121-157.

Adrijana Grozdanovic

**EDUCATION AS A SOCIAL INCLUSION FACTOR -
RISKS OF EARLY LEAVING SCHOOL SYSTEM IN
BELA PALANKA MUNICIPALITY**

Resume

The subject of research is the dropout of students in primary and secondary school and early school leaving, which most often lead to social exclusion. The paper discusses the relevance of family situation to the above mentioned - parental education, family financial status, relationships among members, as well as the environment - school environment and classroom relationships. Also, the paper presents the difficulties (obstacles) that children from poor households face in the education system. General aim of this research is the analysis of factors leading to early elementary and secondary school dropouts.

Specific goals of this research include: connection between family environment and school achievement; social-economic status of family; parent's education level, parent's employment, housing conditions; family structure - marital status of parents, number of children in the family, number of family members; parental behaviors towards children; family upbringing practice, encouragement and assistance to children in learning, monitoring of children's activities and insight into children's behavior in leisure time, implementation of behavior measures, parents' attitudes towards education, cooperation with school, involvement of parents in school activities and homework; relationship among family members through family climate; risk factors for not continuing education; examine whether schools are sufficiently inclusive and creating climate of acceptance among students; and consequently leading to leave school, especially for those who, from the other reasons (e.g. poverty), are already at risk of not continuing their education. Poverty, i.e. social and economic deprivation, is the major cause of dropping out of school, and that's why it is important to point out how this affects leaving the education. Socially and economically deprived children growing up in poor environment, have

been experienced reduced ability for stimulate intellectually (e.g. lower possibility for books and computers usage). Also, poverty often distracts children from school, as been engaged in the work process early; correlation of social-economic factors and school achievements; place of residence (village-town), family living standard, the presence of cultural institutions in the environment.

Keywords: social exclusion, family, poverty, dropping out of school, education system, parental employment.

---

* Овај рад је примљен 10. октобра 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 5. фебруара 2020. године.